

# 61 NUMARALI EDİRNE ŞER'İYE SİCİLİNE GÖRE 17. YÜZYILDA EDİRNELİ KADINLARIN GIYİM KUŞAM KÜLTÜRÜ

**Clothing Culture of Edirne Women in 17th Century According to  
Edirne Court Record Number 61**

Gülser OĞUZ\*

ÖZ

Tereke, diğer adıyla muhalefat kayıtları ölen kişilerin eşyalarının kadının gözetiminde tek tek fiyat ve adediyle birlikte kaleme alındığı kayıtlardır. Bu kayıtlar bazı şehirlerde kadınların tuttuğu şer'îye sicillerinin içine kaydedilirken bazı şehirlerde de özel defterlere kaydedilirdi. Tereke kayıtlarının, kaydedildiği döneme dair çok cömert bir şekilde veri sağladığı bilinmektedir. Bu veriler sayesinde pek çok analiz yapılabilir. Dahası tereke kayıtlarından hareketle bir kişinin evini hayal edebilir, giyim kuşamını kabaca zihninizde çizebilirsiniz. Bu özelliğiyle tereke kayıtları folklor çalışmaları için de veri sağlamaktadır. Bizde elimizdeki veriler ışığında 17. Yüzyılın ortalarındaki Edirneli kadınların giyim kuşamı hakkında fikir sahibi olunmaktadır.

Osmanlı'daki giyim kültürü kategoriler altında incelenebilir. Saray giyimi, saray dışı giyimi, gayri Müslim giyimi, kadın giyimi ve erkek giyimi gibi. Bizim elde ettiğimiz veriler saray dışındaki kadınlara aittir. Dolayısıyla çalışmamızın bazı sınırları vardır. Bunlarda 61 numaralı şer'îye sicilindeki kayıtlar ve saray dışındaki Müslüman kadın giyimidir.

Giyinmek pek çok unsurun birleşiminden oluşur. Yani iç giyim, gündelik giyim ve sokak giysileri birbirinden ayrı işlevleri olan ve aynı zamanda birbirini tamamlayan unsurlardır. Ayrıca giyinme eylemi, bazıları zaruri bir ihtiyaçtan bazıları da sadece süslenme kaygısından sahip olunan aksesuarlarla tamamlanır. Bu aksesuarlar vücudun çeşitli bölgelerinde kullanılabilir. Kişilerin alım gücüyle orantılı olan aksesuarlar zenginlik arttıkça pahalılaşır ve yapımında pahalı mücevherler kullanılır.

Giyim-kuşam bir kişinin kültürünü, sosyal statüsünü ve tarzını gösteren bir unsurdur. Herkesin soğuktan ve sıcaktan korunma ve örtünme ihtiyacını karşılamak için yaptığı giyinme eylemi, kişilerin zenginlikleri ve kültürleri ölçüsünde farklılık gösterebilir. Bazı eşyalar vardır ki bir toplumun genelinde kabul görürken, bazı eşyalar ancak zenginlerde ya da farklı kültürlerde görülür. Ya da aynı işlevi gören bir eşyamanın malzemesi kişinin zenginliği oranında değişebilir. İşte bu durum bizim çalışmamızda incelenmeye çalışılacaktır.

## **Anahtar Kelimeler**

Tereke, 17. Yüzyıl, Giyim-Kuşam, Kadın, Edirne

## **ABSTRACT**

Estate -also known as legacy records- are records of deceased people's belongings which are written with their price and quantity under the supervision of woman. In some cities these registries were recorded in court records held by judges, and in some other cities they were recorded in special books. It is known that legacy records are very generous about providing data about the period in which they are written. Many analyses can be made with these data. Moreover, with the help of estate records one's house can be imagined and you can even have slight opinion about his clothes. Also with this feature, estate records provide data for folklore studies. In the light of available data, we can get ideas about the clothes of women in Edirne in the middle of 17th century.

Clothing culture in Ottomans can be examined under categories. Such as palace clothes, clothes outside of the palace, non-Muslim clothes, women clothes and men clothes. Data that we obtained belongs to the women outside of the palace. So our study has some boundaries. And these are registries in court records number 61 and clothes of Muslim women outside of the palace.

Clothing consists of the combination of many elements. That is, underwear, casual wear and street clothes have separate functions and also they complete each other. Also, clothing action can be completed with accessories which are owned either because of necessary needs or just because of the concern of toilet. As the richness increase, accessories -related to people's buying power- become more expensive and more expensive jewelries are used in their make-up.

Clothing is a fact that shows person's culture, social status and style. Clothing action which is done in order to protect ourselves from cold and hot weather and provide our cover need may include differences due to people's prosperity and culture. Some properties can be seen in general of the society, on the other hand some properties can only be seen in rich people or in different cultures. Or the material of the prosperity which is used for the same thing can change according to the rate of person's wealth. And this situation will be examined in our study.

## **Key Words**

Estate, 17<sup>th</sup> Century, Clothing, Woman, Edirne

\* Okutman, Nevşehir Üniversitesi Avanos Meslek Yüksek Okulu, gulseroguz@nevsehir.edu.tr

## Giriş

İlk çağlarda insanlar sadece kar, yağmur, soğuk, sıcak gibi tabiatın değişik etmenlerinden korunmak için giyinirdi. Giyinmenin amacı bu anlamda ihtiyaçların giderilmesiydi. Giyim diğer bir çıkış noktası örtünmektir. Örtünmek, tabiat şartlarına karşı korunmak olarak algılanabileceği gibi, toplumun içinde çıplak gezilemeyeceği için örtünmek şeklinde de anlaşılabilir. Gürsoy'a göre toplumların zenginleşme sürecinde ise örtünmek için giyim, keyifli yaşamak veya toplumdaki sosyal statüyü belirlemek için giyinme sürecine dönüştü. Bu süreçte önemli olan, örtünmek için veya ihtiyaç için giyinmek, yerini doğrudan doğruya kendini dışarıya karşı ifade etmek için giyinme anlayışına bıraktı(Gürsoy 2010: 46).

Türk giyim kültürü köken olarak çok eskilere kadar götürülebilir. Dolayısıyla bu uzun süreçte toplumların yaşam şartlarıyla bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Mesela Orta Asya'da Türk kadın giysisinin en genel özelliği, yaşam şekline uygun olarak ata kolayca binebilme ve elverişli olmasıydı. Bazı özellikleri yaşanan dönemin değerleriyle uyum göstererek değişikliğe uğramıştır. Örneğin İslamiyet'in kabulüyle kadınların dış mekânda saçlarının tamamını kapatmaları gibi. Dolayısıyla giyinme kavramı, döneme, inanca ve geleneklere göre farklı özellikler gösterebilmektedir.

17. yüzyıla gelindiğinde ise giyinmenin özelliklerini şu şekilde maddeleyebiliriz: ısınma, örtünme, statü belirleme. Şöyle ki; fakir birinin terekesindeki kıyafetler, kişinin soğuk ve sıcaktan korunma ihtiyacı için bulunduğu kıyafetlerdir. Aynı zamanda kadının ev dışında giydiği bazı giysiler, inancı gereği gözler hariç örtünmeyi gerektirmektedir. Yine bazı kumaşlar

ve aksesuarlar özellikle zenginler tarafından kullanılabilmekteydi ve sosyal statüyü belirtmektedir. Sosyal statüyü belirten diğer etken de din faktörüdür. Osmanlıdaki kadınlar din faktörü nedeniyle giysilerinde farklılıklar yaşamışlardır. Gayri Müslim kadının sarı renkte ayakkabı giyememesi gibi. Bu farklılık döneminde yapılan albümlerdeki kadınların 'Rum kadını, Ermeni kadını, Türk kızı' gibi ayrı ayrı resmedilmelerinde de görülmektedir. Bu kadınların farklı türde giyindikleri de görülmektedir.(Ünver 1999: 29-38).

17. yüzyılın ilk yarısında kadın kıyafetlerine dair incelediğimiz defter, 1094-1095 (1654-1655) yıllarını kapsayan, Milli Kütüphane 'de yer alan 61 numaralı Edirne Şer'iye Sicili'dir.<sup>1</sup> Defterde genellikle terekeler vardır. Bunun yanında defterde mahkeme kayıtları da mevcuttur.

Defterin tamamında 53 tane kadın terekesine rastlanılmıştır. 53 kaydın, tereke yekûnlarının belirlenmesinden sonra toplumdaki farklı grupların temsil edilebilmesi için en zengin, en fakir ve ortalama terekesi olan üçer kişi seçilmiştir. En az terekeye sahip olan kişi 483 akçe ile Emine bint Abdullah'tır(107/6). Ancak Emine'nin terekesinde giyim kuşama dair kayda rastlanamamıştır. Az terekeye sahip olan ikinci kişi olan Emine bint Şaban'dır. 3700 akçelik terekesi olan Emine'nin de giyim kuşama dair kaydı bulunmamaktadır(98/6). Bu iki kişinin yerine yine az terekeye sahip olan iki kişi eklenmiştir. Böylece 4140 akçelik terekesiyle Gülbânu bint Abdullah ilk fakirimizdir( 30/1). İkincisi 5402 akçelik terekesiyle Fatma bint Ali'dir(29/3). Diğerleri 5911 akçeyle Ayşe bint Ahmed'dir (115/6).

Ortalama terekeye sahip olanlar ise 39055 akçe terekesi olan Sebih? Hatun

bint Elhac Hüseyin(22/6), 20400 akçeyle Fatma bint Ebubekir (48/5) ve 61900 akçeyle Neslihan bint Mehmed'dir (27/1). Bu kişilerin belirlenmesinde tereke olarak farklı aralıkların seçilmesine dikkat edilmiştir.

Defterimizdeki en zengin üç kişi ise 210894 akçeyle Fatma bint Mustafa (118/3), 178120 akçeyle Ümmühan bint Mehmed (EŞS 61: 11/4) ve 104037 akçeliyle Fatma bint Mustafa'dır (10/4). Terekesinde en çok eşyaya yatırım yapan 9823 akçeyle Fatma'dır (10/4). En çok mücevher ve takıya yatırım yapan ise 55456 akçeyle diğer Fatma bint'dir (118/3).

## A-KIYAFETLER VE TAMAMLA-YICILARI

### 1-Ev İçi Giysileri

Osmanlı'da kadın giyimini etkileyen bazı unsurlar vardı. Bunlardan en önemlisi ise din faktörüydü. Çalışmamızdaki bütün kadınların Müslüman olması ve İslamiyet'in kadınların giyiminde bazı sınırlamalar getirmesi nedeniyle, kadın giyimini sokakta ve evde olmak üzere iki alanda incelenmemizi zorunlu kılmaktadır.

Elimizdeki verilerden anlaşıldığı kadarıyla kadınların evde ve sokakta kullandığı eşyalar renkleri ve kaliteleri dışında belirli kalıplarla sınırlıdır. Yani bütün veriler bir araya toplandığında zengin kadınla fakir kadının aslında aynı tarzda giyindiği ama kalite farkının ortaya çıktığı görülmektedir. Mesela soğuktan korumak için pek çok kişi kürk kullanmaktadır ama birinin kürkü 150 akçeyken(115/6), diğerinin kürkü 2400 akçe olabilmektedir. Bu durum şüphesiz kişilerin alım gücüyle yakından ilişkilidir. Buradan hareketle denilebilir ki *'Türk kadın giysisinin en önemli özelliği yüzyıllar boyunca aynı geleneksel çizgiyi koruması ve sokakta giysinın kumaşı dı-*

*şında, bireylerin maddi gücünü yansıtan veriler taşımasıdır'*(Gürtuna 1999b: 190).

### a. Don ve Gömlekler

17. yüzyılın ortalarında Edirneli kadınların genelini olmazsa olmaz eşyası don ve gömleklerdi. Bu iki giysinin birbirini tamamlayan bir durumu vardı. Bunun en açık göstergesi terekelerde çoğunlukla don ve gömlek beraber fiyatlandırılmasıdır. Fiyatları 30 akçe olabildiği gibi (30/1) biraz daha zengin birinde 180 akçe olabilmekteydi(10/4). Ayrıca farklı kumaş türleri ve süslemeleri kullanılmaktadır. Örneğin don çeşitleri genellikle *'don'* olarak nitelendirilmekle beraber sandal<sup>2</sup> don denilerek kumaş çeşidi de belirtilebiliyordu. Yine donlara farklı süslemelerin işlendiğini de özellikle işlenmiş, nakışlanmış anlamındaki *'münakkaş'* tamlaması yapılmasından anlıyoruz. Bu işlemeli donların sahibi de defterimizdeki zenginlerdendir(10/4). Gömlekler arasında da *bürüncek*<sup>3</sup>, *dülbent* çeşitlerinden bahsedilmektedir. Don ve gömlekleri bir tür iç çamaşırı olarak düşünebiliriz.

Terekelerde bu iki eşyayı tamamlayan uçkurlardan bahsedilmektedir. Vücudun belden aşağı geçirilip giyilen her şey, belden uçkurla bağlanırdı. Uçkurlar kumaştan veya örgüden olabilirdi. İç çamaşıra takılan uçkurlar dar olurdu. Ama çakşır, şalvar gibi giysilere takılanlar enli ve uçları süslü olurdu. Öyle ki giyindikten sonra bu uçkur uçlarını süs diye dışarı çıkaranlar olurdu (Koçu 1969: 236). Bizim verilerimizde de iki Fatma'nın da uçkuru bulunmaktadır. Birinde bir tane 61 akçelik uçkur vardır(118/3). Diğerinde dokuz uçkur vardır ve yarısı da münakkaş olarak tanımlanmıştır(10/4). Yine aynı işlevi gerçekleştirmek için kolan<sup>4</sup> adı verilen bir eşyanın da kullanıldığı görülmektedir. (118/3).

### b. Elbiseler

Donların üzerine ise farklı isimlerde elbiselerin giyildiği görülmektedir. Bunlardan ilki 'entârî'dir. Bu elbise kadınların hem yatarken hem de evin içinde günlük işlerini yaparken giydikleri basma ve patiska gibi ince kumaşlardan dikilen düz ve süssüz kadın esvabı olarak tanımlanmaktadır. (Koçu 1969: 102; Davis 2009: 207). Entârî verilerimizde iki kişide geçmiştir. Bir kişinin 490 akçelik bir entarisi vardır ve kumaş cinsi olarak 'dîbâ'yı seçmiştir(10/4). Diğer kişiye 11 ve 110 akçelik iki entariye sahiptir ve kumaş çeşidi olarak 'sandâl'i seçmiştir(22/6).

Elimizdeki verilerde sıkça rastlanılan bir başka elbise çeşidi de 'zıbın'dır. Zıbın kışın elbisenin yani fistânın altına giyilen kolsuz pamuklu yeleşin ismidir. (Koçu 1969: 251). Diğer bir tanımlama da üç etekli entari, kolu olmayan giysi şeklindedir(Parlatır 2010: 1871). Başka bir tanımda da zıbın ceketin diğer türlüğü olarak verilmiş ve Macarca *zubbony* kelimesinden alındığı bildirilmiştir(Lajos 1979: 463). Şekli hakkında kesin bir tanımlama bulunmayan zıbının işlevi hakkında kesin bir yargıda bulunabilmek mümkündür. O da sıcak tutması. Elimizdeki verilerde hemen hemen herkeste bulunmaktadır. Zıbın fiyatları 4 akçe(30/1) ile 145 akçe arasında değişmekteydi(27/1). Renk olarak ise alaca, beyaz, zıbınlar vardır(10/4; 29/3). Kumaş çeşidi genelde belirtilmemekle birlikte birkaç yerde sandal kumaş tercih edilmiştir.

Kayıtlarda geçen bir diğer elbise çeşidi de 'fistân'dır. Fistân belden dize kadar çok kırmalı bir tür kadın elbisesi olarak tanımlanmıştır(Yılmaz 2010: 185). Tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla fistân ile entarinin arasındaki fark fistânın entârî gibi yatarken kullanılma-

masıdır. Bizim kayıtlarımızda 3 kişide fistâna rastlanılmıştır. Bunlardan biri kadife ve 745 akçedir(118/3), diğeri alaca sandal ve 280 akçedir(22/6). Ortalama terekesi olan Fatma bint Ebubekir'in de 200 akçelik sandal fistânı bulunmaktadır(48/5).

### c. Şalvarlar

Verilerimizde iki kişinin de 'çintiyân'ı vardır. Bu tür elbise hakkında iki ayrı tanım mevcuttur. İlki 'uzun, geniş, köylü kadın elbisesi' şeklindedir (Parlatır 2006: 300). İkinci tanım 'kadınların belden aşağı giydikleri, don nevinden, paçası büzgülü geniş şalvar'dır( Yılmaz 2010: 115; <http://tdkterim.gov.tr/bts>). Çintiyân sahiplerinden biri, terekesi 61900 akçe olan Neslihan'dır ve çintiyânı sandal kumaştan 155 akçedir(27/1). Diğeri 104037 akçelik terekesi olan Fatma'dır ve çintiyânı yine sandal kumaştan 205 akçedir(10/4).

### d. Üstlük

Sıkça rastladığımız üstlük için '*elbise, esvap, üstüne giyilen palto, kürk, pelerin gibi giyim eşyasının tümü hakkında kullanılan isim*' tanımlaması yapılmıştır(Koçu 1969: 237). Diğer bir tanımda da '*Kadınların iş yaparken giydikleri giysi; başörtüsü, yeldirme; kadınların sokakta giydikleri manto, başörtüsü vb; hamam havlusu*' denilmiştir(<http://tdkterim.gov.tr/bts>). Pek çok anlamının olduğunu gördüğümüz üstlüğün incelediğimiz defterde palto, kürk, pelerin gibi giysilerin genel adı olduğu kanaatinde değiliz. Zira elimizdeki kayıtlarda kürkler, kaftanlar ayrıca kaleme alınmıştır. Üstlüğün farklı bir işlevinin olması gerektiğini düşünüyoruz. Buradan hareketle yukarıdaki tanımlamalar göz önüne alındığında üstlük, kadınların iş yaparken giydiği bir çeşit giysidir. Üstlük dört kadının terekesinde bulunmaktadır ve fiyatı 43 ile 395 akçe arasında

değişmektedir(118/3; 30/1; 29/3; 115/6; 10/4). Yapımında kullanılan kumaş türü ve rengi hakkında da ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Demek ki üstlük belirli bir renkte ve belirli bir kumaştan yapılmaktaydı ki kâtip tanımlama ihtiyacı duymamıştır.

#### e. Kemerler

Kadınların ev içi giyim kuşamını tamamlayan aksesuar bele elbisenin üstüne takılan kuşaklar ve kemerlerdir. Elimizdeki veriler kadınların kemere ve kuşağa önem verdiğini, farklı cins ve çeşitlerde kemer kullandığını göstermektedir. Terekelerde yedi kişinin kuşak çeşitlerini kullandığı görülmüştür. Kuşak çeşitleri metal olabildiği gibi kumaş da olabilmektedir. Ama genel tercihin *sim* yani gümüş olduğu görülmektedir. Diğer çeşitler de inci, altın ve kumaş olarak şaldır. Şekil olarak da yarım ve tam kuşaklar vardır. Yarım kuşaklar '*sim ön kuşak*' olarak tanımlanmıştır ve muhtemelen sırta gelen kısım kumaştır. '*Sim kuşak*' olarak belirtilenler de bir bütün olarak aynı cins materyalden yapılmış olmalıdır. Bunu en iyi ikisi arasındaki fiyat farkından anlamaktayız. Çünkü genelde *ön kuşak* tanımı olanlar sadece *kuşak* tanımı olanlardan daha ucuzdur. Mesela Fatma bint Mustafa'nın *sim ön kuşağı* 427 akçe iken, *sim kuşağı* 1330 akçedir(10/4). Fakir kişilerde bir iki adet kuşak bulunurken zengin kişilerde bu sayı daha da artmakta ve çeşit çoğalmaktadır. Mesela en fakir üç kişinin birer adet sim kuşağı bulunmaktadır. Fiyatları da 130 ile 250 akçe arasında değişmektedir(30/1; 29/3; 115/6). Zengin olan Fatma'nın ise bir tane 2421 akçelik altın kuşağı, bir tane 280 akçelik şal kuşağı ve fiyatları 605 ile 2067 akçe arasında değişen 3 adet sim kuşağı bulunmaktadır(118/73). Fatma bint Mustafa'nın ise yukarıda bahsedildiği gibi bir ön ol-

mak üzere iki sim kuşağı ve 1510 akçe değerinde inci ön kuşağı vardı(10/4). Son olarak Ümmühan'ın 200 akçelik *mükevver kuşağı* bulunmaktadır(11/4).

#### f. Kaftan

Ev içi kadın giyiminin unsurlarından biri de kaftandır. *Kaftan* entarinin üstüne giyilen değerli kumaştan astarsız giysilerdendir. *Kaftanlar*, giyen kişinin zarafetinin ve zenginliğini gösterir. Süslü ve işlemeli olmalarına dikkat edilir(Koçu 1969: 138). Elimizdeki kayıtlarda 6 kişinin kaftanı bulunmaktadır. Bu kaftanların mutlaka rengi ve kumaş çeşidi de belirtilmiştir. Bu da kaftanlarda kullanılan kumaşların sıradan olmadığını göstermektedir. Fiyatları ise 107 akçeden başlayıp 1200 akçeye kadar çıkmaktadır. Kumaş ve renk çeşitleri ise şu şekildedir: *atlas kaftan*, *yeşil atlas kaftan*, *sandal kaftan*, *dibâ kaftan*, *al atlas kaftan*, *sarı atlas kaftan* ve *yeşil hâre*<sup>6</sup> *kaftan*. Dibâ kumaştan bir tane kaftan bulunmakta ve değeri 1055 akçedir. Elimizdeki verilerde kaftan yapımında en çok kullanılan kumaş ise atlasır. Avrupa'da saten olarak adlandırılan atlas, atkısı ve çözgüsü ince ipekten, sık dokunmuş, genellikle düz renkte, sert ve parlak bir kumaştır(Tezcan 2002: 406). Atlas kaftanlardan biri al, biri sarı ve üçü yeşil renktedir. Diğer üçüye atlas olarak tanımlanmış. Atlas kaftanların fiyatları ise 205 akçe ile 1200 akçe arasında değişmekte. Kaftanlarda kullanılan diğer kumaş çeşidi de sandaldır. Beş tane sandal kaftandan sadece birinin rengi yeşil olarak belirtilmiştir. Sandal kaftanların fiyatlarıysa 107 ile 520 akçe arasında değişmektedir(48/5; 29/3; 11/4; 10/4; 118/3;27/1). Elimizdeki verilerden kesin genel çıkarımlarda bulunmak mümkün olmamakla birlikte, kaftan yapımında atlas kumaşın ve yeşil rengin daha çok tercih edildiğini söyleyebiliriz.

### g. Kürk

Kadın giyimini tamamlayan ve özellikle kışın tercih edilen kürke değinmekte yarar vardır. Kürk Osmanlı İmparatorluğu'nda yaygın olarak kullanılmaktaydı ve kürk ticareti de buna bağlı olarak bir hayli gelişmişti. Kürk yapımında kullanılan postlar ise pek çok ülkeden pek çok hayvan çeşidinden elde edilirdi (Tekin 2002: 745-763). Tüyleri yumuşak ve güzel hayvanların postlarının, kumaşlarla kaplanarak yapılan giysiye kürk denir. Kürkler sıcak tutması için evin içinde üstlüğün altına, süs kasti ile de üstlüğün üstüne giyilirdi. (Koçu 1969: 164).

Terekelerde beş kişide kürk bulunmuştur. Bunlardan bir kişi fakir (115/6), bir kişi zengin (118/3), üç kişi de ortalama terekeye sahiptir. Zengin olan Fatma bint Mustafa'nın üç tane kürkü bulunmaktadır. Sincap kürkü 255, dibâ kaplı? kürkü 2400 akçe ve cinsi tanımlanmayan kürkü 1070 akçedir. Fakir olan Aşşe'nin köhne kürkü ise 150 akçedir ki az olan giysilerinden 780 akçelik feracesi bulunmaktadır. Ortalama terekesi olan Sebih Hatun'un yeşil çuka<sup>7</sup> kuzu kürkü 100, yeşil pazen kürkü 250 akçedir. Az olan eşyaları 280 akçelik feracesi hariç pazen kürkünden daha ucuzdur (22/6). Ortalama terekesi olan Neslihan ise bir tane 400 akçelik yün ve en pahalı giysisi olan 1000 akçelik zerdeva boğazı kürklere sahipti (27/1). Zerdeva İskandinavya ve Rusya'nın buzlu bölgelerinde yaşayan sansar cinsi küçük bir hayvan olarak tanımlandığı gibi (Savaş 1993: 290; Ayverdi 2010: 1385), çöl samuru, su samuru olarak da tanımlanmıştır. (Parlatır 2006: 1867). Fatma bint Ebubekir ise Sincap nâfesi<sup>8</sup> kürke sahipti ve fiyatı 360 akçeydi. Ayna, saat ve mücevherler gibi kürkler de lüks tüketim malları içinde sayılır (Artan 1998: 59). Zengin olan di-

ğer Fatma ve Ümmühan'ın ise zenginlik belirtisi olarak belirtilen kürkünün olmaması ve gardırobunda 4 ve 5 adet kaftanının olası ilginçtir. Isınma ihtiyacı gereği değerli posttan kürk bulamayan kadınlar da Anadolu'da sıkça bulunan kuzu postunu kullanmaktaydılar.

### h. Diğer

Verilerde nasıl bir giysi türü olduğunu anlayamadığımız iki cins giysiyede rastladık. İlki '*kapama*'dır. Sandaldandır ve 235 akçedir (27/1). '*Takım elbise*' olarak tanımlanan *kapamadan* tek kişide mevcuttur ve şekliyle ilgili bir ayrıntıya gidilmemiştir. Diğerisi ise '*sade*'. Genelde beyaz olduğu belirtilen ve çok pahalı olmayan bu cinse kapamaya oranla daha sık rastlanılmıştır. Üç kişide sade bulunmaktadır (22/6; 30/1; 115/6). Ayrıca bir kişide de çeşitli amaçlar için kullanılan, '*şal*'a rastlanılmıştır (11/4).

### 2- Sokak Kıyafeti

Evin içimde kullanılan yukarıda sayılan kıyafetler, sokağa çıkan kadın tarafından yine giymeye devam ediyordu. Ancak kadınlar sokağa çıkarken zarifliklerini ve zenginliklerini gizleyen başka bir kıyafet daha giymek zorundaydılar. O da '*ferace*'dir. *Ferace* kadınların sokakta yaşmakla giydikleri üst elbisesi olarak tanımlanmıştır. Yazlık ve kışlık çeşitleri olan feracelerin yazın hafif ipeklilerden, kışın sof ve çuka gibi yünlü kumaşlardan yapıldığı bilinmektedir. Kışlık olanlarında giyenin ekonomik düzeyiyle uyumlu olarak kuzu, tavşan, sincap gibi kürklerle kaplandığı bilinir (Tezcan 1995: 349-350). Yalnız bu kaplama iki ön kenarından etek ucuna kadar yapılırdı. Bütün her yeri kaplanırsa buna kürk denilirdi (Koçu 1969: 107). Bir başka deyişle ferace kadınların Müslümanlık gereği örtünmek için giydikleri üstlüğün adıdır. Daha sonra bunun yerini çarşaf almıştır (Pakalın 1993: 601-602). Giyen



kadının dışarda üşümesini önlemesinin yanında asıl işlevi vücut hatlarını belli etmemesidir. Bu sebepten çok uzun ve bol dikilirdi. Modaya göre dar dikilenleri de olurdu(Pakalın 1993: 601-602).

Elimizdeki verilerde yedi kadının feracesi bulunmaktadır. Fiyatları ise 18 akçeden başlayıp 1200 akçeye kadar çıkmaktadır. Sadece ferace olarak tanımlananların yanında 780 ile 1200 akçelik yeşil çuka ferace, 500 akçelik mor çuka ferace, 500 akçelik çuka ferace, 120 akçelik köhne sof ferace olarak nitelendirilenler de vardır(115/6; 10/4; 22/6; 29/3; 27/1; 48/5; 30/1). Sadece ferace olarak belirtilenler ise daha ucuzdur. Bu fiyat dengesizliği de feracelerin kalite farkından kaynaklanıyor olmalıdır.

İslamiyet'te var olan saçın erkekler tarafından görülmemesi kuralı kadınların başa taktığı aksesuarların iki kısmında – sokakta ve evde- incelenmesi gereğini doğurmuştur. 18. Yüzyıl öncesi yazmalarda betimlendiği gibi Müslüman kadınlar sokak, çarşı, pazar ve meydan gibi yerlerde beyaz örtüyle, yüzlerinin bir kısmını örten yaşmakla ya da tüm yüzü saklayan peçe ile gezerlerdi. (Haral 2006: 204). Yüzün bir kısmını örten yaşmak özellikle 17. Yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır(Apak 1997: 78). Bizim elimizdeki kayıtlarda birkaç kişide dış mekânda başa takılan aksesuarla ilgili veri vardır. Örneğin Fatma bint Ali'nin peçe ve üstlüğü bulunmaktaydı(29-3). Yine Fatma bint Mustafa'nın (10/4) ve Neslihan'ın (27/1) da peçesi vardı. Rengi ve kumaş cinsi belirtilmeyen bu peçeler kişilerin terekeleriyle orantılı olarak 94 akçe ile 180 akçe arasında değişmektedir.

Son olarak kadınların terekelerinde

ayağa giyilen biri gümüş olduğu belirtilen nalın ve bir pabuç ve bir de mest pabuca rastlanılmıştır. Fiyatları da 37 ile 100 akçe arasında değişmektedir(29/3; 30/1: 178/20; 10/4).

## **B-TAKILAR VE AKSESUARLAR**

Takı kadın giyiminin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Kadınlar giydikleri elbisenin modeline ve rengine uygun olarak takı takarak süslenmişlerdir. Pek çoğu kıymetli taş ve madenlerden yapılmıştır. Mesela bir kişinin sahip olduğu bir la'l yüzük, diğer bir kişinin bütün terekесinin iki, üç katı olabilmekteydi. Yani takı sahibi olmak ve bunların değerli olması kişinin zevki kadar ekonomik gücüne dayanmaktaydı. Aynı zamanda bazı takılar -örneğin altın bilezik - yatırım aracı olarak da kullanılabilmekteydi.

Edirne'de kullanılan takıları saça takılanlar, boğaz ve gerdana takılanlar ve bilek ve parmaklara takılanlar olarak üçe ayırabiliriz. Bu takıların yapımında kullanılan materyaller ise çeşitlidir. Örneğin altın, sim ve inci sıklıkla rastlanılan materyaller arasındadır.

### **a.Saça ve Kafaya Takılanlar**

İnsanın fiziksel varlığının yüzeysel bir parçası olan saç, konu toplulukların ve milletlerin kültürü olduğunda daha derin anlamlar ihtiva eder. Rengi, cinsiyetlere göre farklılaşan kesimi, örtülüp, açık bırakılması ve üzerine takılan aksesuarlar bağlamında incelendiğinde, saç kültür tarihi açısından çok önemli ipuçları taşır. XVI ve XVII. yüzyıl minyatürlerinde, Osmanlı toplumsal tiplerinin saçları dizlere kadar uzanmamaktadır. Omuzlara değecek şekilde ya da bundan biraz uzun resmedilmiştir(Haral 2006:210-214).

Bu şekilde tasvir edilen saçlara

takılan aksesuarlar ise çeşitlidir. Bunlardan ilki 'saç bağı'dır. Saç bağı yapımında altın tercih edilmiştir. Fatma bint Mustafa'nın 1240 akçe değerinde altın saç bağı vardır.( 10/4). En zengin kişi olan diğer Fatma'nın da yine altın saç bağı 3003 akçedir(118/3). Üç zenginimizden biri olan Ümmühan'ını ise iki adet saç bağı vardı ve fiyatları 1060 akçe ile 920 akçedir (11/4). Son olarak Neslihan'ın da 1125 akçelik altın saç bağı bulunmaktadır. Saç bağının süsüne ve görüntüsüne önem veren Osmanlı kadınının önemli takılarında biri olduğu anlaşılmaktadır. Kuzu kürkün 100 akçe olduğu düşünülürse durum daha iyi anlaşılabilir.

Elimizdeki verilerden şeklinin nasıl olduğunu anlayamadığımız diğer takı da 'saçlık'tır. Bazı verilerde de 'saçlık dal' olarak geçmektedir. Bu dal ibaresi, bize bu takının toka şeklinde olmayıp, saça güzel görünüm vermek amacıyla saçtan sarkıtılan ya da iki yanı birbirine bağlayan bir nesne olduğunu düşündürmektedir. Yapımında da incinin tercih edildiği görülmektedir. Saçlık yukarıdaki saç bağı olan dört kişinin terekesinde bulunmaktadır. Fiyatları ise 600'den başlayıp 2750 akçeye kadar çıkmıştır.

Saça takılan ve muhtemelen yanakların iki yanından salkıtığını düşündüğümüz başka kadın takısı *zülüflük*'tür. Sadece Ümmühan'ın terekesinde olan ve neden yapıldığına ve şekline dair bilgi verilmeyen *zülüflük* 2640 akçe değerindedir. Bu rakam defterin en fakir kadını olan ve hiç giysisi olmadığı için giysileri hakkında fikir sahibi olamadığımız Emine bint Abdullah'ın terekesinin neredeyse beş katıdır(107/6). Çok nadir

rastlanması ve pahalı olması bu takının değerini gösterir.

Son olarak saç takısı olarak *tokalar*ın kullanıldığı görülmektedir. Yapımında altın ve sim kullanmıştır. İki kişinin tokasının olduğu görülüyor. Özellikle terekesinin yaklaşık dörtte birini takı ve mücevherlere ayıran Fatma bint Mustafa'nın tokalara özel ilgi gösterdiği anlaşılıyor. Çünkü terekesinde 2104 akçelik altı adet altın toka, bir tane 470 akçelik sim toka ve 16 adet 1200 akçelik altın toka bulunmaktadır(118/3). Diğer toka sahibi ise Ümmühan'dır ve 755 akçelik bir tane gümüş tokası bulunmaktadır(11/4).

Toka olarak nitelendirebileceğimiz bu takıların yanında, başlıkların da kadınların vazgeçilmezlerinden olduğu görülmektedir. Sokaktayken peçenin altında da kullanılmaya devam eden başlıklar dönemlere göre farklılık göstermiştir. Mesela Türk kadınları 'fes, takke, hotoz, arakçın, tas ve tepelik gibi farklı başlıkları giymiştir(Apak 1997: 78). 17. Yüzyıl hotozlarının karakteristik özelliği altı dar üstünün de geniş olmasıdır(Gürtuna 1999a: 22). Bizim verilerimizde de kadınlar başlarına en çok ser-püş takmışlardır. Bütün terekelerde bu takının olması, yaygın olarak kullanıldığı düşündürmektedir. Ser-püşler farklı kumaşlardan ve mücevherlerden olabilmektedir. Örneğin bazı kayıtlarda sadece ser-püş olarak geçerken ve fiyatı 15 ile 145 akçe arasında değişirken bazı kayıtlar kadife, çuka ve dîbâ gibi kumaş çeşidi belirtmektedir. Çuka ve kadife olanların değeri 30 ile 75 akçe arasında değişirken, dîbâ olan 230 akçedir. Bunun yanında üç kişinin incili ser-püşü vardır. Bunların fiyatları ise 1310, 1500 ve 13250 akçe arasında değişmektedir. 13250 akçelik ser-püşü olan en zengin



kişi Fatma bint Mustafa'dır. Bu meblağ yukarıda da belirtildiği üzere fakir kadınların terekelerinin bile üstündedir. Demek ki başlıklar bir servet ödenebilecek kadar önemli bir yere sahiptir.

Ser-püşlar zaman zaman sorguçlarla süslenmiştir. Zira iki kişide de altın 'sorguç'a rastlanılmıştır. Başa takılan çelenk anlamındaki sorguçlar, ser-püşların ön tarafına süs mahiyetinde takılırdı. Beyaz ve siyah tüyden, balıkcıl kuşu tüyünden ve mücevherlerden oluşurdu(Koçu 1969: 208). Zengin kişilerden olan Fatma bint Mustafa'nın altın sorgucu 1650 akçedir(10/4). Yine Ümmühan bint Mehmed'in 3960 akçe değerinde altın sorgucu bulunmaktadır(11/4).

Ser-püş dışında bir kişide 33 akçelik sim börk'e(27/1), bir kişide de 195 akçelik sarığa rastlanılmıştır(118/3).

Başta takılan eşyalar arasına 'istifan'ı da eklemek gerekir. Rumca olduğu bilinen bu kelime gelin tacı, çiçek veya işlemeli ziynet eşyasından yapılan genellikle Hristiyan halk tarafından gelin kızarın başına takılan başlık, hotoz anlamına gelmektedir(Parlatır 2006: 772). Kayıtlarımızda da Fatma bint Mustafa'nın 3205 akçe (118/3), diğer Fatma'nın 6500 akçelik altın istifanları bulunmaktadır(10/4). Bu kişilerin istifan'ının bulunması Müslim ile gayri Müslim halk arasındaki etkileşimin en açık göstergesi olmalıdır.

### **b.Kulak ve Gerdana Takılanlar**

Kulak ve gerdana takılan takılar arasında ise gerdanlık ve küpeleri görüyoruz. Küpe beş kişinin terekesinde vardır ve çeşit olarak la'l, inci ve altın kullanılmıştır. Kullanılan en değerli taş ise la'ldir. İki kişide bulunan la'l küpelerden biri 14000(11/4), diğeri inci ku-

şakla birlikte fiyatlandırılmıştır ve 8600 akçedir(118/3).

İki kişinin terekesinde inci küpe bulunmaktadır ve inci köstekle fiyatlandırılmışlardır. Değerleri ise 2040 akçe ile 850 akçedir(48/5; 27/1). Son olarak Fatma bint Mustafa'nın da 1800 akçelik altın küpesi bulunmaktadır. Aynı kişinin bir de gerdanlığı vardır ve inciden yapılmıştır. (10/4). İncelediğimiz kayıtlar içinde rastladığımız tek gerdanlık da budur.

### **c.El ve Kollara Takılanlar**

Bilek ve parmaklarınınsa bilezik ve yüzüklerle süslediği görülmektedir. İki kişinin yüzüğü vardır ve ikisi de altından yapılmıştır. Birisi 505 akçe değerindedir, hâtem olarak belirtilen diğeri de 240 akçe değerindedir. Bileğe takılan takılarına diğer pek çok mücevherden daha değerli olduğu görülmektedir. Beş kişinin bileziği vardır ve bunlardan dördü en zenginlerdir. Diğeryise giysisi olmadığı için ayrıntıyla incelemediğimiz en fakirlerden biri olan 3700 akçelik terekesiyle Emine bint Şaban'dır. 2100 akçelik altın bileziği bulunmaktadır(98/69). Diğer dört kişinin de çift altın bileziği vardır ve 2561 ile 10176 akçe arasında değişmektedir. Neslihan'ın bileziği ise *burma* olarak nitelendirilmiştir ve çifti 6681 akçedir(27/1).

İncelediğimiz kadınların diğer yatırım araçlarına bakacak olursak şunları söyleyebiliriz:

17. yüzyılda Osmanlı'da kadınlar, tıpkı erkekler gibi mülk edinebiliyor ve mahkemeye gidebiliyordu. Yani elindeki parasını istediği gibi kullanma hakkına sahipti. Herhangi bir haksızlığa uğradığı zaman da mahkeme yolu açtı. Eşi-

nin ve babasının mirasından belirli bir oranda pay alabiliyordu(Faroqhi: 2003: 251). Bu bilgileri doğrular şekilde incelediğimiz kadınlardan altı kişi ufak ya da büyük bir gayrimenkule sahipti. En değerli mülke sahip olan kadın bir servet diyebileceğimiz 85000 akçelik fiyatıyla ikinci zenginimiz Ümmühan'dır. Bu meblağ da yaklaşık terekesinin üçte biri demektir(11/4). Ümmühan'ı 22000 akçeyle Neslihan izlemektedir. Ve bu meblağ terekesinin hemen hemen üçte biridir(27/1) Ortalama terekesi olan Fatma'nın 12000 akçelik mülkü ise terekesinin yaklaşık yarısıdır. Bunun dışında bir kişinin 135 akçe değerinde bir hanesi vardır ve terekesi zaten 5402 akçedir(29/3).

En çok giysiye yatırım yapan ve zenginler arasında olan Fatma'nın(10/4) mülkü olmamasının yanında, en zengin kişi olan Fatma'nın sadece 2400 akçelik bağının olması son derece düşündürücüdür. Aynı zamanda yine bu Fatma'nın servet değerinde yani toplamda 53000 akçelik 3 cariyeye sahip olduğunu da belirtmeliyiz(118/3). İncelediğimiz kayıtlar içinde Fatma'dan başka sadece Sebih Hatun'un da 12000 akçelik cariyesi vardı(22/6). Defter genelinde iki kişinin daha birer cariyesi bulunmaktaydı(23/5; 95/2). 53 kadın terekesi içinde dört kadın fiyatları servete değer olan cariyeye sahipti.

Verilerden anlaşıldığı kadarıyla kadınlar da paralarını istedikleri gibi kullanabilmekteydi. Kimisi parasını mülke yatırmaktaydı, kimisi giyim kuşama. Kimisinin de tercihi cariyeden yanaydı. Bu tür yatırımlar yapabilen kadınlar genelde şık giyinip ziynet eşyalarıyla süs-

lenebilmekteydi. Bunun yanında sadece hayatını idame ettirecek kadar giysiye, bir küçük odaya sahip olanlar da vardı. Bu kadınlar büyük olasılıkla pahalı kıyafetler giymiyorlardı ve bir cariyeye almaya zaten paraları yoktu.

### Sonuç

Terekelerin sağladığı verileri pek çok bakımdan incelemek mümkündür. Kadın giyim kuşama da bunlardan biridir. Kadınların giyim kuşama belirli kılıplara oturtulmuştur. Fakat elbiseler, takılar belirli unsurlara göre değişiklik göstermektedir. En önemli iki unsur da din faktörü ve zenginliktir. Zengin kadın da fakir kadın da don gölek, kaftan, kürk kemer vb. kullanmaktaydı. Farklılık, elbiselerde kullanılan kumaş kalitesinden, takılardan, para gerektiren cariyeye ve mülklerden kaynaklanmaktaydı.

Elde ettiğimiz veriler ışığında bir kadının giyimini kabaca şu şekilde tanımlamak mümkündür: kadınlar iç çamaşırı niteliğinde en alta bir don ve gömlek giyerlerdi. Don uçkurla tutturulurdu. Bunlar herkesin sahip olduğu giysi çeşitleriydi. Daha üste yine herkeste bulunan fistan ya da entâri giyerlerdi. Fistanın beli bütün kadınlar tarafından kemerle sarılırdı. Bu kemer fakir biriye gümüş, zengin biriye altın, inciden olabilmekteydi. Bunların üstüne kışın zıbın takviyesi sıcak tutması maksadıyla yapılırdı ki genelde rastlanılan bir giysi çeşididir. Elbise çeşitleri üst katlara çıktıkça kişinin gelir düzeyini gösterir şekilde pahalılaşmaktadır. Daha üste kaliteli kumaştan yapıldığı belirtilen kaftanlar ya da kürkler giyilirdi. Daha çok zenginlerin terekelerinde rastlanılan bu çeşitlerin, değerli olduğu fiyatlarından anlaşılmaktadır.

Sokağa çıkarken de kadınlar tama-

men sadeleşmektedir. Giysilerinin kalitesinin, takılarının ve güzellilerinin fark edilmesini önleyecek şekilde ferace ve peçe kullanmışlardır. Kadınlar sokakta tamamen bir forma gibi bu giysiyi giymiş ve ayakuçlarından parmaklarına kadar sadece gözleri görülecek şekilde vücutlarını kapatmıştır.

Evde iş yaparken üstlük ve entari kullanmışlardır. Entarinin bir başka işlevi gecelik gibi akşam yatarken giyilmesidir. Ayaklara giyilen nalın ve pabuçlar da kadın giyimini tamamlayan son aksesuarlardır. Şallar ve mendillerle beraber inci tesbihler, mi'rât denilen aynalar kadın giyimin diğer ayrıntılarıdır.

Başlarına ise ser-pûş denilen bir başlık takmışlardır. Ser-pûşları bazen sorguçlarla süslemişlerdir. Saçlara tokalar, zülüflükler, saç bağları, saçıklarla şekil vermişlerdir. Kulaklarında küpe, boğazlarında gerdanlık bulunmaktadır. Bileklerinde bilezik, parmaklarında da hâtem ya da yüzük takmışlardır. Takılar özellikle lüks tüketim malı olduğu için sadece zenginlerin terekelerinde vardır. Fakirlerin terekelerinde bulunanlarsa değersiz madenlerdendir.

#### NOTLAR

- 1 Birinci el kaynakların hepsi 61 numaralı defterde yer aldığı için dipnot verirken sadece sayfa ve belge numarası verilecektir. Defter numarası sürekli tekrarlanmayacaktır.
- 2 Enli örme kuşak.
- 3 Ham ipekten dokunmuş ince bez.
- 4 Bir anlamı enli örme kuşak.
- 5 Dallı çiçekli ipekten yapılan Hint kumaşı.
- 6 Kâğıt ve kumaş üzerindeki karışık çizgiler.
- 7 Yün kumaş.
- 8 Tilki ve benzeri kürkü makbul hayvanların göbeğinin altındaki deri kürk.

#### KAYNAKÇA

Edirne Şer'iye Sicilleri 61: 10/4, 11/4; 22/6; 23/5; 27/1; 29/3; 30/1; 48/5; 95/2; 98/6; 107/6; 115/6; 118/3;

- Apak, Melek ve diğer, 1997a, *Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri*, Ankara, Kültür Yayınları,
- Artan, Tülay, 1998, "Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortasında Yaşam Tarzı ve Standartlarına Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", *18 yüzyıl Kadın Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 49-64.
- Ayverdi, İlhan, 2010 *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kubbealtı Yayınları.
- Davis, Fanny, 2009, *Osmanlı Hanımı*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Faroqhi, Suraiya, 2003, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları .
- Gürsoy, A. Tahir, 2010, *Giyim Kültürü ve Moda*, C. 2, İstanbul, Ömür Matbaacılık.
- Gürtuna, Sevgi, 1999a, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- , 1999b, "Osmanlı Kadınının Giyim Kuşamı", *Osmanlı*, C. 9, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 190-203.
- Haral, Hesna, 2006, *Osmanlı Minyatüründe Kadın (Levni Öncesi Üzerine Bir Deneme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Lajos, Fekete, 1979, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendi Evi", *Bellekten*, C. XLIII, Sa. 170, Çev. M. Tayyip Gökbilgin, Ankara, TTK Yayınları, 457-480.
- Koçu, R. Ekrem, 1969, *Türk Giyim Kuşam ve Süsleme Sözlüğü*, Ankara, Sümerbank Kültür Yayınları.
- Pakalın, M. Zeki, 1993, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara, MEB Yayınları.
- Parlatır, İsmail, 2006, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, Yargı Yayınevi.
- Savaş, Saim, 1993 "Sivas Valisi Dağstani Ali Paşa'nın Muhallefâtı", *Belgeler*, C, 15, S. 19, Ankara, TTK Yayınları, 249-280.
- Tekin, Zeki, 2002, "Osmanlı Devletinde Kürk Ticareti", *Türkler*, C. 10, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.
- Tezcan, Hülya, 1995, "Ferace", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.12, İstanbul, TDV Yayınları 249-250.
- , 2002, " Osmanlı Dokumacılığı", *Türkler*, C. 12, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 404-114, 754-763.
- Ünver, Süheyl, 1999, *Geçmiş Yüzyıllarda Kıyafet Resimlerimiz*, Ankara, TTK Yayınevi.
- Yılmaz, Fehmi, 2010, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları.
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/>